

## NYERE TID

HANNE HONNENS DE LICHTENBERG: Tro, håb & forføngelighed. Kunstneriske udtryksformer i 1500-tallets Danmark. Museum Tusulanum 1989. 404 s. Ill. 262,30 kr.

Hanne Honnens har sat sig for at ville undersøge de værker fra 1500-tallet, der rummer såvel et billedligt som et skriftligt budskab for at skaffe sig de bedste betingelser for at kunne tolke billederne, og hun stiller spørgsmålet, hvem budskaberne var rettet til, og hvad værkerne meddeler om den tids mennesker. Forfatteren holder sig desværre ikke til disse udgangspunkter, men spreder sig over flere andre emner, ligesom hun ikke udelukkende behandler kunstværker med både et skriftligt og visuelt indhold.

Det vigtige og i dansk kunsthistorie nye spørgsmål, hvem værkerne henvender sig til, besvares kun vagt, selvom forfatteren skriver, at værkernes såvel ikonografiske som skriftlige indhold er afpasset efter den målgruppe, de henvender sig til. Målgrupperne er vist opfattet som brede, for så vidt budskaberne er alment tilgængelige og snævre, for så vidt budskaberne er vanskeligt forståelige, hvilket ikke siger så meget om kommunikationen. Principielt må man hævde, at de værker, som anbragtes i kirkerne, altså sognenes offentlige rum, havde alle kirkegængerne som modtagere, hvorimod indskriftstenene på herregårdenes portaler vel havde en mere klassebestemt betragterskare. Let- og sværhedsgraderne i budskaberne fordeler sig i hvert fald ikke efter de fysiske rammer for modtagergruppernes tilstedeværelse. En tematisk gennemgang af værkerne efter disse kriterier vil givetvis kunne sige en del om afsenderne men ikke om budskabernes gennemslagskraft, hvilket sikkert heller ikke har været meningen.

Bogen er delt i to dele: a) en gennemgang af kirkeinventar, gravminder og mæccenatsforhold og b) en monumentbeskrivelse. I begge dele kommer der naturligvis mange nye og interessante, men spredte iagttagelser. Dog, en gennemført og konsekvent struktur mangler. Udvalgskriterierne for underafsnittene er uklare og delvis ulogiske. For altertavlernes vedkommende skriver forfatteren, at eksemplerne er udvalgt for at vise de hyppigste billedlige fremstillinger, mens der ikke gives nogen begrundelse for udvalget af prædikestole. Om døbefontene står der, at »her skal derfor blot vises nogle eksempler på døbefonte, skænket af ædle givere, som har anført deres navne på smukke værker« (s.52). For kalkmaleriernes vedkommende er kun to udsmykninger behandlet, nemlig i kirkerne i Brøns og Rønneby, fra henholdsvis reformationstiden og slutningen af 1580'erne. Begge udsmykninger »må betragtes som fuldgyldige repræsentanter for den respektive periodes idéverden« (s.62). Det er en meget tvivlsom bemærkning. Begge udsmykninger er især spændende ved at være unikke og altså ikke repræsentative i forhold til samtlige andre efterreformatoriske kalkmalerier. Især for afsnittet om gravminder savnes en stillingtagen til forskellen mellem budskaberne i værker bestilt af henholdsvis borgerskabet, gejstligheden og adelen.

I sit meget grundige arbejde korrigerer Hanne Honnens flere steder tidligere forfattere, ofte med rette. Det er dog ikke overbevisende, når hun foreslår, at »Absalonmesteren« er identisk med Jacob Binck og ikke Morten Bussert som foreslået af Chr. Axel Jensen i hovedværket »Danske adelige Gravsten« fra 1951, men det er en logisk fortsættelse af en tendens her i landet til at ville tilskrive

Binck så meget som muligt, selvom han bevisligt kun var her i korte perioder. En kritisk behandling af Chr. Axel Jensens storslåede harmoniserings- og tilskrivningsbestræbelser, som er typisk for forskerne fra museumsverdenen, havde været ønskelig, men den får vi ikke.

Berettigelsen af bogens anden del, monumentbeskrivelsen, er svær at finde. På en måde er den delvis overflødig, fordi beskrivelserne findes i »Danmark Kirker« og i »Danske adelige Gravsten« – alternativt burde den have været komplet, således at læserne her havde et nemt og brugbart opslagsværk. Desværre må det bemærkes, at mange af illustrationerne er for dårlige, de er uskarpe, der optræder skæve vinkler og faldende linier, og der er en enkelt svips (fig. 14). Med den grundighed, der er lagt for dagen, kan det undre, at der mangler relevant litteratur, bl.a. fra »Nationalmuseets Arbejdsmark« og ICO og især Sigrild Christie: »Den lutherske ikonografi i Norge indtil 1800«. En inddragelse af Philippe Aries' to bøger »Centuries of Childhood« og »The Hour of our Death«, Hausers »Social History of Art«, Peter Burkes »Popular Culture in early modern Europe« og Povl Ellers »Borgerne og billedkunsten på Chr. IVs tid« kunne have inspireret til nogle dybere konklusioner på det stillede spørgsmål: hvad værkerne siger om den tids mennesker.

*Axel Bolvig*

VELLO HELK: Die Stadtschule in Arensburg auf Ösel in dänischer und schwedischer Zeit (1559-1710). Lüneburg, Nordostdeutsches Kulturwerk, 1989. 228 s. 30 DM.

Ösel alias Saaremaa hørte 1654-1689 til dronning Christinas apanagelande, og det er navnlig omfattende arkivstudier i Stockholm, der danner grundlaget for Vello Helks bog om byskolen i Arensburg. Et overordentlig stridbart klientel af lokale embedsmænd og gejstlige – et element af økuller må næsten have spillet ind – gav anledning til talrige processer og kommissioner, der belyser undervisningen og glimtvis den estiske almue. Et lokalhistorisk arbejde, men indirekte et bidrag til den svenske stormagts kulturpolitik.

*Mikael Venge*

P. CLARK, ed.: The European Crisis of the 1590s. Essays in Comparative History. London, George Allen & Unwin 1985. – XI + 324 s. \$25.00.

Det er på forhånd velkendt, at Europa i 1590'erne blev hjemsøgt af økonomiske og sociale nødår (Regnen den regner hver evige dag, klagede Shakespeare), af hungerrevolter og social protest og af udmatning af de internationale, politiske og konfessionelle konflikter. Hensigten med denne vigtige samling af studier har da været at konstatere, om dette turbulente årti repræsenterer den fase, som førte fra 1500-tallets ekspansion til 1600-tallets krise. 'Krise' her med Peter Burke's medicinske formulering (s. 179) forstået som »en kort periode af akutte vanskeligheder, som førte til langsigtede strukturændringer«.